

ORNIS FENNICA

1926

SUOMEN LINTUTIETEELLISEN SEURAN JULKAISEMA
UTGIVEN AV ORNITOLOGISKA FÖRENINGEN I FINLAND

N:o 1

Toimitus: Yhdistyksen hallitus, maist. *Rolf Palmgren'in* (Suomen valtion luonnonsuojelun-tarkastajan) avustamana. Toimittajat: tri *Ivar Hortling*, Helsinki — Brändö, maist. *Einari Merikallio*, Kerava.

Toimituksen osoite: tri *Ivar Hortling*, Helsinki Brändö.

Vuosikerran tilaushinta: Smk. 35.—, ulko-maille Smk. 40.—

Redaktionskommitté: Föreningens styrelse under medverkan av mag. *Rolf Palmgren*, finska statens naturskyddsinspektör. Redaktörer: dr *Ivar Hortling*, Helsingfors — Brändö mag. *Einari Merikallio*, Kerava.

Redaktionens adress: dr *Ivar Hortling*, Helsingfors — Brändö.

Prenumerationsavgift per årgång: Fmk 35.— till utlandet Fmk 40.—

Bezugspreis für Abonnenten im Ausland Fmk 40.—

Värimuunnokset lintumaailmassa¹⁾.

Kirj. IVAR HORTLING.

Tutkimalla lintujen höyhenten erilaisia pigmenttejä ja rakenteita, on viimeisimpinä aikoina menty suurin askelin eteenpäin eri värimuunnosten arvostelemisessa ja nimityksessä. Tähän saakka on enimmäkseen toimittu optillisilla, näköopillisilla, aisteilla ja kutsuttu muunnoksia värimillä.

On varsin pettävää päätellä kussakin erikoistapauksessa muunnoksen lajia. Useinkin ovat muunnokset aivan satunnaisia, esiintyen vain kahden, toinen toistaan seuraavan sulkasadon välillä. Sellainen „fenotyypinen heterochrosis“ saattaa esiintyä esim. lintujen sairastapauksissa, höyhenten irti nyhtämisessä ja muissa senlaisissa tapauksissa, jolloin pigmentin eli tumman väriaineen esiintulo ehkäistyy ja n. k. osittainen albinismi syntyy. Jotkut tutkijat ovat verranneet tätä ilmiötä imettäväisten ja ihmisten vanhen-tuessa harmaantuviin karvoihin ja hiuksiin.

Fenotyypilliseksi aberratioiksi kutsutaan edelleen kaikki luonnottoman ravintoaineen aiheuttamat värimuunnokset kuten melanismi eli mustuminen, ilmeten erinäisissä siemensyöjissä seurauksena öljypitoisten siementen nauttimisesta. Ei kuulu harvinaisuuksiin nähdä mustia häkkilintuja, esim. punatulkkuja.

Aivan erikoisluokan muodostavat ne värimuunnokset, joiden höyhenpuku saa erilaisia värivivahduksia suorastaan ulkonaisista

¹⁾ Über Farbenvarietäten in der Vogelwelt. Bearbeitet nach einem Vortrag gehalten in der Sitzung 17. XII. 25.

vaikuttimista, niin kuin esim. parkkihaposta, ruosteesta j. m. s. Ne eivät ole niinkään harvinaisia kuin luulisi. Allekirjoittanut on saanut monta lintua, joiden luonnollinen valkea vatsapuoli on ollut vahvasti ruosteenvärisen. Sellaisia lintuja on tukkanarsku, kaakuri ja alli, kaikilla ruosteenkarvainen vatsa. Pitkät ajat olen luullut tällaista väriä oikeaksi; kävipä niinkin, että kokeet poistaa ruosteenväri alkohoolilla epäonnistuivat. Mutta uudet kokeilut, vedensekaisessa suolahapossa keittäminen, osoittivat, että ruosteenväri tyystin katosi; ja nesteen saadessa lisäköttä rodankaliumista, syntyi reaktio joka selvästi ilmaisi rautaa löytyvän valmistuksessa. Ja lisäys keltaista verisuolaa antoi ferrisuolan kera reaktion, joka todistaa että ruosteenväri oli rautaa.

Miksi juuri vesilinnut verrattain usein esiintyvät tässä ruosteen värissä johtuu siitä, että ne etsivät pienempiä vesiä, lätäköitä, lampia j. n. e., joissa ruostetta toisinaan on näkyvissä siinä määrin, että sitä voi kuoria.

Paljon suurempi merkitys on sellaisilla värimuunnoksilla, jotka siirtyvät perintönä jälkeläisiin („genotyyppinen heterochrosis“). Sellaiset ilmiöt voidaan selittää joko pigmentin epäsuhtaisesta liikemäärästä taikka sen puutteesta johtuviksi. Jälkimäiseen lajiin kuuluvat n. k. täysalbinismit. Albinolinnuilta puuttuu tumma väriaine sekä epidermali (marras-) muodostuksissa (höyhenet, nokka, kynnet, hilsma) että silmissä ynnä itse marraskedessä. Albinoilla on punainen silmäterä ja rusottava teränkehä. Albinismin eli valkovärimuunnoksen syntyä ei ole muutoin voitu selittää, kuin siten, että tumman värin ainevaikutin on surkastunut. Fysiologiselta kannalta katsottuna on albinismi seurauksena pigmenttiä kulettavan käyteen puutteesta. Valkovärimuunnoksia pidetään suvunhuonontumisilmiöinä ja niitä seuraa usein patologiset (tautiopilliset) vaillinaisuudet (epäsäännöllinen nokka, uimakalvon puuttuminen, huono laulu j. n. e.).

Mutta myöskin osittainen albinismi voi olla perinnöllinen, vaikkakin se saattaa esiintyä eri laajuudessa eri sulkasadon aikajaksoina. Puhutaan kahdenlaisista pigmenteistä, melaniinista ja lipochroomista. Näistä edellinen taasen on joko eumelaniini (tummahkoa) tai phæomelaniini (ruskeahtavaa). Lipochroomiksi kutsutaan kirkasväristä pigmenttiä, puhutaanpa zoonerythriinistä, zoofulviinista ja cotinginista aina sitä mukaan, onko kyseessä punainen, keltainen tai violetti lipochroomi. Osittaisissa albinismeissa häviää aina melaniini

ensiksi. Luonnonmustat ja ruskeat osat muuttuvat niinmuodoin valkeiksi, kun taas keltaiset, punaiset ja violetti osat pysyvät normaalitilassaan. Yliopiston eläintieteellisessä museossa löytyy esimerkkejä sellaisista osittais-albinoista, m. m. on siellä tilhiä, joissa tumma leukatäplä on muuttunut valkeaksi. Osittaiset albinot eivät milloinkaan esiinny täysin symmetrisesti järjestyneissä valko-osissa. Mainitussa museossa on olemassa varis, jolla on valkeankirjava naama, kumpikin puoli eri väriä, on toisia osittain valkoisine siipineen y. m. s.

Jos ainoastaan yksi pigmenttilaji katoaa toisen jäädessä muuttumattomaksi, niin tätä vaihdosta nimitetään schizochroismiksi. On esim. isotikkoja, joilla kaikki osat ovat valkeita, ainoastaan päälaki ja pyrstön alapeitinhöyhenet ovat luonnollisen punaiset.

Täys-albinismista eroaa n. k. leucismi siinä, että marraskesi pysyy pigmenttisoituna: leucistisilla linnuilla on siis luonnonmukaiset silmät, nokka ja jalat. Se ei ole mikään vaillinainen ilmiö, tiedämmehän että useat linnut saavat talveksi valkean puvun.

Paitse yllämainittuja muunnoksia esiintyy vielä n. k. chlorochromismi, joka merkitsee kaikkien värien yhdenmukaista vaalistumista. Tämä ilmiö saapi selityksensä siitä, että silloin on ylituotantoa happottavasta fermentistä, (kokeilu vetysuperoxidilla eumelaniiniin on antanut tulokseksi phaeomelaniinia). On tarjolla kaksi tietä albinismiin: joko häviää pigmentti paikotellen tahi myös väriaine vaalenee. Edellisessä tapauksessa on höyhenpuku vapaa pigmentistä, jälkimäisessä se sisältää pigmenttiä värittömissä hapatusasteissa. Ensinmainittu laji albinismia on muuttumattoman valkeata, toinen saattaa sulkasadon jälkeen taas saada himmeänruskean värivivahduksen.

Pigmenttien epäsääntöisessä lisääntymisessä muodostuu melanismeja. Ne esiintyvät linnuissa, joiden puku jo säännöllisessä tilassa on tumma (petolinnut, leivoset), jotavastoin ei esim. tikoissa, pääskysissä. Puhutaan erikseen eu- ja phaeomelanismista. Usein on melanismi yhteydessä osittaisalbinismiin. Samoin kuin albinuslinnuissa esiintyy melanismeissakin epäsääntöisyyksiä kuten sarvinaisen epätasainen jakaantuminen y. m. s.

Näihin mainittuihin epäsääntöisyyksiin tulevat lisäksi aberratiot, joille on tunnusmerkillistä niiden ilmeneminen symmetrisessä järjestyksessä. Tässä ei tule kysymykseen vain värien muuttuminen vaan myöskin ulko-asu. Nämä mutatiot eivät johda lajin muuttu-

miseen samalla tavoin kuin ko'on ja muodon perinnölliset muutokset, fysiologiset ja psykilliset muutokset. Mutta värimutatitiot osoittavat meille, miten kehitys tapahtuu harppaamalla. Siten selitetään esim. nokivaris muunnokseksi normaalisesta harmaavariksesta. Toiset tutkijat pitävät, kuten tietty, noki- ja harmaavarista kahtena eri lajina. Usein ovat tuollaiset vaihtelut „epämukavia“ luokittelevalle lintutieteilijälle.

Värimuunnoksen alaisen vaihdelajin (mutation) ei tarvitse aina edustaa päälajiansa koko levenemisalueella, mutta se voi esiintyä rinnakkain säännöllisen kanssa. Toista on n. k. subspecioksen tai conspecioksen laita, jotka muodostavat maantieteellisen rodun ja „vikarieeraavat“ toisiaan maantieteellisesti rajoitettujen alueiden sisäpuolella.

Yliopiston eläintiet. museossa löytyy runsaasti väriaberratioita. Muutamissa osittais-albinismeissä tavataan tyypilliset tuntomerkit: melaniini puuttuu, kuten eräässä järripeipposessa, jossa on jäljellä ainoastaan vähän keltaista, samoin taviokuurnassa. Valkeassa västäräkissä on jäljellä hiukan ruskeaa väriä rinnassa ja sen yläpuolella, lievä jäännös mustia pigmenttitäpliä on muuttunut phæomelaniiniksi. Äsken sain Lauttakylästä urossorsan värin vaihdetilassaan, jossa ilmenee sairaaloinen, albinotillinen täplä kaulassa. Eräällä västäräkillä on pyrstö osottautunut eniten vastustusvoimaksi: lintu on muutoin valkea. Nousiaisista saatu närhi on sinertävä siipinen, sen yläosa sekä pyrstö ovat likaisen valkeat. Pari tilheä on täysin vaalistunut väriltään, sitäpaitsi osittain albinotisia. Harakoita on niikään pari, joilla on pää ja kaula ruskeat, siivet himmeän kellanruskeat, selkä hiukan kirkkaamman keltainen. Toista seuraa merkintä: „Juvan Nääminki, jossa tällaiset kappaleet eivät ole harvinaisia“. Kenties nämä ovat genotyyppejä aberratioita. Mainittuihin värimuunnoksiin tulee vielä runsas kokoelma epäsääntöisesti värittyneitä kanalintuja.

Kysymys värimuunnoksista ja rinnakkaislajeista on jokseenkin vaikea ja monella tapaa ymmärrettävä kysymys. Se vaatii suurta huomiota semminkin kun värimuunnoksia ei enää suinkaan saa ottaa yksinomaan eriskummaisuuuden kannalta vaan ne ansaitsevat tutkimustyötä.

Kirjallisuutta: *Bernhard Rensch*: „Die Farbaberrationen der Vögel“, *Journal für Ornithologie* 1925 s. 514—539; *Erwin Stresemann*: „Mutations-

studien“ aikakauskirjassa Journal für Ornithologie 1924, s. 73—89 y. m., Ornithologische Monatsberichte 1923 s. 78—85 y. m., 1924 s. 132—135, ja Verhandlungen der Ornithol. Gesellschaft in Bayern 1924 s. 184.

Om göken (*Cuculus c. canorus* L.)

Av ERNST WASENIUS.

Först må nämnas något om gökens utbredning och liv. Av närmare tvåhundra kända gökarter förekommer i Finland endast en art — *Cuculus c. canorus* L. Dess utbredningsområde som häckfågel sträcker sig över hela den paläarktiska zonen, alltså över hela Europas kontinent och de brittiska öarna, hela europeiska Ryssland och en stor del av Asien ända till Stilla havets kust i öster. I norr går göken upp ända till Norra Ishavets kust, till 72° NB, där den även häckar.

Det främsta livsvillkoret för göken är att tillräcklig och lämplig föda ävensom passande småfågelarter som fosterföräldrar för dess ungar förekomma. Dessa fosterföräldrar äro till övervägande del insektätande sångfåglar, vilka mest vistas i lövskog och trädgårdar, där föda erbjudes i rikligare mängd än i barrskog.

Till södra Finland anländer göken omkring 1—10 maj och till Lappland 3—4 veckor senare.¹⁾ Gökarna vandra icke som många fågelarter i stora skaror utan högst 2—3 stycken och förena sig gärna under sina vandringståg med andra arter, speciellt duvor. Flyttningen försiggår om natten, och hanarna anlända tidigare, liksom de även lämna oss tidigare på sensommaren. Redan vid midsommartiden upphöra gökhanarna att gala, dock kan man någon gång få höra deras glada rop ännu i augusti. Lika tyst och stilla som göken kommer till oss lämnar den oss även. Huru dess flyttningssvägar gå, är ännu ganska okänt, men genom ringmärkning skall väl detta i en framtid kunna utredas. Från Europa flytta gökarna till Afrika speciellt över Gibraltarsund och öarna i grekiska

¹⁾ T. ex. Sodankylä 26—27. V. 13, Salla 27. V. 14 (Finnilä); Sydvaranger enl. Wessel 28. V. 97, 8. VI. 00 o. s. v.